

Flurin Camathias

Objektyp: **Chapter**

Zeitschrift: **Romanica Raetica : perscrutaziun da l'intschess rumantsch**

Band (Jahr): **13 (1998)**

PDF erstellt am: **23.07.2024**

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

14. Flurin Camathias

Flurin Camathias en ornat che vegn neu dalla casa pervenda
e va da porta davos en en baselgia a Breil.

Las obras de *Flurin Camathias* mauncan daditg al pievel romontsch. L'ediziun procurada cun caschun dil tschienavel onn de naschientscha dil poet de Lags, ha igl intent de presentar al lectur romontsch della Foppa, della Surselva e digl entir Grischun romontsch si'ovra, buc entira, che empleness plirs volums, mobein emprovas che dattan in'idea de sia lavur e de siu patratg en favur de nies lungatg e nossa cultura. *Las Historias dil Munt s. Gieri* vegnan edidas entiras ed entratgas, la novella: *La Ligia Grischa* semegliantamein. Era dus tractats: *Pertgei nus vulein restar Romontschs e: Davart criticar litteratura*, vegnan dai cumpletamein. Da sias nundumbrevilas poesias ein cheu restampadas siatonta. Ellas dattan in verdeivel bi maletg de sia lavur de poet. Da tschellas obras sepresentan emprovas. Ils differents capetels vegnan introduci per levgiar la capientscha, per informar sur de nossas intenziuns.

Flurin Camathias ei naschius a Lags ils 6 de mars 1871. Il mattet allert vegn tarmess, suenter sia scola el vitg, a Mustér el gimnasi claustral, silsuenter a Friburg, teologia a Cuera, per returnar per in temps el marcau sper la Sarina. Da 1895–1917 eis el plevon a Breil, silsuenter tochen 1934 ad Andiast. La davosa pleiv ch'el ha pastorau tochen cuort avon sia mort, succedida ils 3 de fevrer 1946, ei stada Siat.

Nus vein adina puspei caschun de renviar a detagls de sia veta e de siu luvrar, ton che nus savein serestrenscher en quest liug al pli necessari.

***

Sur Flurin Camathias ha giu la cletga d'haver gia en ses emprems onns de gimnasi a Mustér in oreifer magister ed animatur en P. Maurus Carnot. Senza targlinar eis el semess sil cavallut della renaschientscha retoromontscha. En sia veta ha el bein midau enzacontas gadas il cavagl Pegasus, mo ei maina untgius dalla cuorsa incaminada. P. Maurus ha promoviu il talentus student egl art poetic, senza dictatura. Camathias ha denton spert entelgiu ch'il scribent stoppi s'exercitar da rudien, sin agen quen, en tutta independenza.

Cun 21 onn edescha Camathias 1892 en versiun quater raquintazius da P. J. Spillmann. Sco el relata en sia prefaziun: *Al pievel romontsch*, ha el giu G. C. Muoth sco gidonter stilistic, cunzun ortografic. 1888 eran gie las *Normas ortograficas* da Muoth comparidas. Il giuven Flurin, che veva entschiet quella lavur de translaziun plitost per agen exercezi che per outra destinaziun, ughegia d'alarmar il grond Muoth. Ei tuccava gie de passar las tortas della publicitad cugl εμπrem cudisch. Che Muoth gidava bugen ils giuvens scribents e surveva a tgi che vegneva cun poesias occasionalas, enderschin nus era d'in referat sur de Muoth, fatgs da Camathias, ils 24 d'uost 1908 a Breil, cun caschun dell'inauguraziun d'ina tabla commemorativa. La veneraziun per Muoth, che cuchegia ord mintga construcziun de siu referat, ha entschiet baul ed ei maina stizzada, era buc suenter la mort dil prenci-poet. De statuir influenzas ei adina in grev problem. Legend certas grondiusas versificaziuns de praulas ellas *Historias dil Munt s. Gieri*, ei Muoth cun siu vers ruclont e plein vigur savens vegnius endamen. En giuvens onns vegnan ins adina influenzaus d'enzatgi, mo las «Historias» ei buc in'ovra de giuventetgna. E sch'ins studegia exact la versificaziun, il temperament, ein las grondas differenzas ladinamein ve-seivlas. Decurtins ha animau Camathias de scriver «Historias». Umens fermes van lur vias. Che ils romantics tudestgs hagien giu influenza sin Camathias ei strusch de snegar, mo con ditg ed en tgei dosaziun? «Dreizehnlinden» da F. W. Weber (1878), de semeglient tema de quel dils Retoromans de Camathias, ei a siu temps vegnius docius, tractaus e veneraus da gimnasis claustrals pli che Goethe e Schiller ed auters. P. M. Carnot ha translatau per part en latin, Camathias segiramein legiu l'ovra cun fiug e flomma. L'idea romantica schischeva ferm ell'aria. Ins savess sedumandar: danunder han ils emprems priu, dals quals Camathias duess haver empristau? La realisaziun de ses *Retoromans* ei tut differenta en biars graus. Artists e scribents han savens gronds exempels en lur giuventetgna. Mo il bia sedi-staccan els cul temps, prendan novs, ni van lur atgna via. Era Muoth, gie insumma tuts ils scribents romontschs, han stuiu mirar igl εμπrem silmeins cun in egl sur la seiv. Muoth en siu *Tiran Victor* fa endamen ritmica exacta d'in opus de medem

tema tudestg. E tuttina tgei grondius Muoth! Il patratg romantic era dun, ni malaveta generala dil temps. Decurtins che ha zulcau dalla Sicilia tochen si el nord d'Europa, dal Dnjepr tochen en Portugal la teoria romantica e tratg de tuttas sorts cudischs viaden ellas stivas de ses suandaders e gidonters, ei grevs de gruppar e definir en siu sentir romantic.

En quei connex lein nus menzionar in auter capetel, quel del las remarcablas translaziuns de poesias neorussas, neoprovenzalas, catalanas e portughesas entras Camathias. Alla fin de quest cudisch dein nus enzacons aspects de sia facultad de translatar. Che Decurtins ha procurau per Camathias ediziuns originalas della canzun portughesa, remarca il translatader en Ischi 9, 1907, 72. Nus insistin aunc ina gada che Camathias eri tuttavial buca prompts de schar regelar memia zun en siu concept artistic. El meditava memia intensivamein sur de tut quellas damondas per buca vegnir sut las greflas dils liuns neuadora. Decurtins veva era buca temps de controllar e direger tut. Ei sedi da pliras varts da ses enconuschents ed amitgs che Camathias eri intelligents ed independents avunda per ir sia via, secape-scha buca senza tedlar sin buns cussegls de buns amitgs. Muoth ei, tenor la fama, vegnius serraus cun in liter vuclin en stanza, per ch'el fineschi ina poesia. Las «Historias» ha Camathias fatg en cuort temps, probabel senza consultar enzatgi da num. El era igl um della lavur e buca de liungas discussiuns litteraras. Era ha Decurtins buca giu ditg peda, demai morts cuort suenter haver retschert il manuscret da Camathias. Igl ei remarcabel co nies poet sedeliberescha da ligioms ed incamina frestgamein si'atgna via. Ses vers, siu concept ein tipics per el e siu temperament.

Ins ha beinduras buca apprezziau duidamein la canzun simpla, serepetenta en fuorma, da *Hans Erni*. Ei setracta buc dil meini dil pievel, mobein de critics experts. Ins ha denton mai renfatschau che sia canzun seigi sentimentala, dagheronta, anzi, concepida en tuns ed accords clars e schubers, cun melodia marconta ils fils dentai de nos horizonts muntagnards. Paregliazions ein beinduras zuppegiontas. Mo Flurin Camathias san ins paregliar, concernent il plaid, alla tempra musicala ded Erni. Omisdus ruasseivels e senza exuberaziuns, mo de forza

interna, d'execuziun bein rapida, mo adina curada. Buca per nuot han quels dus umens della cultura, poesia e musica, luvrau e barhau ensemen decennis alla liunga per gidar a trer la canzun chorila e quella de scola ord ils latschs e las greflas d'influenzas tudestgontas, neuasi dalla bassa. En quei sectur vev'ei dau buns defensurs gia avon. Sco furnider de texts per ils componists, per il traffic de nos chors naschents entuorn 1900, per novas ediziuns de canzuns, ei Flurin Camathias staus in dils pli impurtonts umens. Hans Erni relata en «40 onns Surselva» 1938: «*Era Alfons Tuor, Flurin Camathias e Gian Fontana han concepiu per mei in grond diember texts romontschs per occasiuns specialas, mo specialmein per mias collecziuns de canzuns, biars tenor metrum indicau da mei. Sur canoni Flurin Camathias, nies pli fritgeivel poet romontsch, vegn a constatar quei, sch'ei sto esser.*» – Erni continuescha: «*Qual Romontsch enconuscha buc sias poesias romontschas, sias Historias dil Munt s. Gieri, siu giug festiv de Trun ed autras lavurs de vaglia? El ei representaus mo en la collecziun Surselva cun 64 texts. Aunc bia pli gronds ei il diember de texts concepi per dirigents e societads de cant de tuttas parts della tiara romontscha... El lavura aunc oz cun ina facilitad favulosa.*» Quella remarca ei d'impurtonza; fa de saver che Camathias fuva era aunc cun 67 onns sigl ault de sia professiun poetica. – Era ella speditivada semegliavan ils dus amitgs Erni e Camathias in l'auter. In text daus ad Erni la sera fuva l'auter di da miezdi ina canzun.

Nus savein che Alfons Tuor leva edir cudischs de canzuns per la scola. La regenza ha refusau sia idea. Partenent la canzun romontscha en survetsch dil moviment romontsch, veva *Alfons Tuor* sias atgnas ideas, tuttavia positivas. Flurin Camathias, entschiet gia 1892 cun texts religius per composiziuns de *Georgius Schmid de Grüneck*, ha giu pli bia fortuna en sias ediziuns de canzuns per scolas. Era en quei cass ha la regenza buca acceptau siu manuscret sco publicaziun officiala de canzuns per scolas. Il cudisch ei denton vegnius stampaus tuttina, cun lavur e spesa privata, mo buca senza savida e consentiment dil departament d'educaziun. 1905 compara la *Merlotscha pintga*, che ha in success maisudiu ed ha surviu allas scolas tochen lunsch

viaden els anno trenta. Il cudisch ha qualitäts indisputablas, dat schizun in cuort entruidament teoretic: *Mira, teidla, patratga!* – che introducescha scolast e scolar ella teoria musicala della scala sonora dil dur e dil mol.

La gronda e meriteivla lavur schai per part era cheu ellas versiuns de Flurin Camathias. Cun quella caschun ein translaziuns impurtontas vegnidas fatgas sco per exempel: *Clara notg de Nadal, Clomas o patria, Dei ferm, tamburs!, Tiara della Ligia Grischa*, mo era canzuns originalas sco: *A Trun sut igl ischi*, ed era ina partida canzuns popularas ord la Crestomazia III, ein bein representadas. La collecziun entscheiva cun canzuns d'ina, lura de duas, alla fin de treis vuschs, las biaras d'enconuschents componists. Certas canzuns ein pridadas neu d'ina ediziun da G. A. Bühler e d'alters cudischets.

Gia 1905 fa Camathias endamen ell'introducziun della *Merlotscha* ch'il cant popular hagi gronda forza educativa en scola, famiglia e baselgia. Ella seigi in niebel ligiom denter quellas 3 gruppas. Ins deigi dar alla canzun la harmonia pli cumpleina d'in instrument: orgla, violina, clavazin, harmonium, etc.

Alla fin de siu laud alla canzun, suonda l'invitaziun: «*La Merlotscha sgoli ora pia ellas bialas valladas romontschas e salidi ils buns che pon e duein cantar! Quei ch'ella conta e quei ch'ella envida Vus de cantar, cars compatriots, quei seigi tut cantau: Per Diu e per la Patria!*»

Igl ei savens grev d'intervegnir danunder tuts ils miedis e texts ein pri, tgei che vala per original, adaptau u translatau. Camathias indichescha, *Merlotscha* p. VIII: «17 (11 ord la Crestomazia) ein d'origin retoromontsch etc». Alla p. 156 (*Ovras*) anflein nus il bi text d'*En curtgin*, che la *Merlotscha* dat cul tel: *Agl utschi*: «Co ti contas bein, *seglias carinamein...*» Pareglia en caussa las p. 312, 313, 315, 329, 330 de quest cudisch. Danunder il text? Eis el veramein originals?

1919 edescha Camathias cun Robert Cantieni ensemen ina secunda *Merlotscha, la nova*, che ha fatg buns survetschs, che ha denton buca giu igl esit e la tempra de novitad dell'emprem'ediziun.

Mo cun quei ei l'activitad de Flurin Camathias el sectur *cant e musica* buca alla fin. Cun Sur *Giatgen Battaglia* ensemen

eis el staus coneditur dell'emprema *Cecilia*, 1917. Dal nundumbreivel traffic de *texts* e *canzunettas*, en ed ord scolas, negin che ha oz ina survesta cuntenteivla. En archiv musicals de nos chors e nossas uniuns ein biaras lavurs originalas da Camathias satradas, autras tratgas neutier. Ei fuss gest e dueivel d'alzar quei reh scazi ord ils arcuns sfundrai. Nus savein che Erni veva mintgaton, – en sesez vala quei per tuts musicists e componists, pulitas breigias d'anflar texts adattai, cunzun per composiziuns pli pretensiusas, ch'el deva de componer ella bassa, ed a capavels indigens. Il componist fa veramein bein de contrahar, gie de collaborar cul poet. Hans Erni relata adina puspei ch'el empustavi tenor *agens metrums* texts da Muoth, mo era da Camathias. Erni selamentava denton che Muoth se schavi buca metter sut giuvs e systems d'otra gliud, ed aschia grevs e stinai ses texts per la composiziun, fatgs da quei gigant della plema. Camathias era pli movibels, speditivs ed experts en tut quei ch'apparteneva al cant, a canzuns e musica, essend in oreifer violinist, cetrust, ed era nuota maufers vid il harmoni e sils pass dell'orgla. La practica dell'empustaziun de poesias per la composiziun ha ses prighels, e ch'ei hagi buca dau tier Camathias produczion en massa, negin che snega. Mo tuttina, fravegheuner de vers, era en talas situaziuns, ei Camathias mai staus. Da l'otra vart dat ei claras metodos per zavrar il bien dal meins gartegiau! Camathias sco era Erni, secapescha era a siu temps Alfons Tuor ed auters, funzionavan sper lur produczion artistica era sco mulissiers e gidonters sut cozza vi, e quei sin tuttas varts: agid per la scola, pil scolast, pigl augsegner, pils treis sogns retgs, per uniuns e seras hilaricas, scaffend era poesias d'ocasiun. Ed els producevan, pertscharts che quei audi tiel moviment romontsch sco l'onza va egl effel. Co vai cul moviment cu negin pli empiara? Cu ils poets e scribents han buca pli tila, han buca caschun de dar al pievel quei che lez vess de dumandar e stuess ver per subsister?

Nus vein plidau de prighels pils poets che lavuran sin empustaziun. In cass different ei denton quel della stretga collaboraziun denter poet e componist. Bugen alleghein nus enzacons exempels nua ch'era Camathias ei carschius sil pli ault scalem de sias pusseivladads enten collaborar cun directur de musica

Giusep Castelberg, elaborond ord l'emprema fuorma de: *La tuor e la tempiasta*, inspiraziun, contemplond dalla *Tuor d'Eiffel*, il vast Camp de Mars, la mar de casas de Paris, il se-sburritschir de stgiras neblas e malauras neu da Versailles, tschella renomada: *La tuor e la tempiasta*: sublimada, delocalisada, concentrada, serrada e stignada tochen al tierm, nua che fuorma e cuntegn fan il final!

Ina pretensium de vasta composiziun ha schau crescher ord in'emprema visiun ina secunda, differenta e tuttina seme-glionta. Ins paregli era la remarcabla nova repartiziun d'ideas e fermentaziuns expressivas, simbiosa de plaids e musica d'ina renomada canzun, vegnida cantada 1912 a Neuchâtel dalla Ligia Grischa sco canzun de pag. Pareglia ils dus texts p. 146 e 164 (ed. festiva).

Semegliontamein vai cun *La levada dil sulegl*, ch'ei buca de sparter dal text: *Sil Mundaun*. Tgi ch'ei naschius ed ha viviu ella Foppa, al pei dil Fujiyama sursilvan, dil Pez Mundaun, sa della tradiziun d'in bi di de stad, ch'il bab cun ses affons, ina grupp de mats e mattauns secunvegnevan de segirar sigl ault Parnass la remarcabla levada dil sulegl. Allas 12 della notg entscheveva la legra mo tgeua cumpignia cull'ascensium dil cuolm. Tgei revelaziun contonschend ad uras la miracla, tgei decepziun sch'il dormulent e planori era s'entardaus e cuglienaus per ina dellas pli bialas sensaziuns neu dagl ost sul Pez Signina, la glisch dagl orient, il grond sulegl.

Nus essan segirs che il viandont nunstunclenteivel d'in Flurin Camathias ha gudiu zacu la levada dil sulegl sil *Parnass sursilvan*, sco'l vegn numnaus dad el tontas gadas. Sia poesia ei schi maneivla dil grond schabetg, che mo in'atgna experienza immediata lubeva la visiun.

Ed ina secunda gada serepeta l'esperienza della *Tuor e tempiasta!* Quella gada s'ei directur *Hans Lavater* che peglia per la rassa al versau poet: «*Veis vus in text adattau per ina canzun de pag?*» Sco a siu temps cun: *La tuor e la tempiasta*, fuva era ussa prompta la grond'idea, formulada ella poesia: *Sil Mundaun*. Era quella gada in componist che taluna: «*Il tetel 'Mundaun' ferma nus memia zun! Nus stuein anflar il coc della*

gronda visiun!» – Sco avon 35 onns ch’il «Mundaun» veva stuiu tschessar al num pli general de «Merlotscha» per il cudi-schet de canzuns, davent’ei era cheu culla poesia: Sil Mundaun.

1905 era Camathias s’excusaus ella *Merlotscha*: «*Enstagl dil ‘cuolm’ empermess purschin nus mudestiamein mo in ‘utschi’, denton in legreivel e bi. Nies Mundaun, il Parnass sursilvan, hagi nuota permal ...*» Pia era cheu ord in’emprema versiun *Sil Mundaun*, la secunda: *La levada dil sulegl!* La levada d’ina glisch per tuts, che lai nescher plaunsiu, en misteriusa movimentaziun de tuttas forzas scaffentas, dalla stgirenta notg: il grond di cul grond sulegl. En contact cun in grond musicist era daventada la miracla dil niev text, sublimaus, pendius naven dal Pez Mundaun a Camathias schi cars, e tuttina tschentaus en fantastica formulaziun dils maletgs sil Parnass, casal e canorta de tuts ils poets e della poesia. Ins vegli paregliar en «Ovras» las p. 135/136. Ins vegn buca a frida en in gienà culs problems de spostaziuns e novaziuns poeticas dellas pli serradas e bialas. L’aua clara d’ina buola el multer, che banduna si sut il glatscher siu refugi, cuora sur pastgets, mo era sur pellas, sesereina, sepurghescha en aulta cascada e sesfundra en nova buolada serenonta. Quei ei la semeglia della sublimaziun. Cun la levada dil sulegl ein ils gronds success a Basilea 1935 buca semunchentai. Cronists han scret sur de quei eveniment. La canzun della levada sco era quella della Tuor e la tempiasta, han accumpignau chors sin fiastas per decennis, omisduas cantadas duront ina serada a Trun cun caschun della fiasta centenara, a Breil, Sagogn e Glion, a Turitg cun caschun de festivitads dirigidas da Hans Lavater 1942. Las duas canzuns de text e musica de vaglia vegnan adina puspei a seleventar a nova veta.

Igl excuors poetic-musical ei staus necessaris, demai Camathias ligiaus cun siu vers alla musica, el ch’era sez musicant. Hans Erni scriva: «*Sur canoni Camathias ei era fetg musicals, ed a quei fatg eis ei forsa d’attribuir che tontas de sias poesias tunan sco dultscha musica.*» Nus mein d’accord cun «dultscha musica» el senn dell’ovra de Erni e Camathias, che vertescha neginas dultschezias sentimentalas, che sescriva cun plema ferma e clara sco cristagl, ch’ei flexibla e lonzia sco quei che tut plaid e tutta musica ein de natira.

Nus turnein anavos agl onn de gronda partenza artistica de Flurin Camathias, a 1900. Il poet ei en ses megliers onns, arriva alla publicitad culla sensaziun dils *Retoromans* (Ovras p. 103). Ei va ca ditg che siu emprem drama *Walther de Belmont* arriva, ina nova prestaziun de vaglia (mira p. 87). Il secund epos: *La flur de Ramosch* ei sin rucca e compara 1909 (mira p. 114). Cun quei buc avunda. Denteren sefultschan interessantas lavurs e tractats teoretics: *Pertgei nus vulein restar Romontschs*, 1907, *Davart il senn per poesia*, 1908, ina cordiala e plascheivla interpretaziun che lai buca emblidar che nus vein dapertut de far e quintar cun in spiritual, che vesa en tut la davosa ustonza e speranza el divin. 1909 compara la lavur:

Davart criticar litteratura, patratgs ch'eiin tuttavia aunc oz actuals. *Ideas romanticas*, 1910, ina survesta e scarplida d'ideas che lain percorscher siu profund studi en questa materia. Ei passan 5 onns e puspei in auter aspect della litteratura che sepresenta 1915 cun: *La canzun de Roland*, renomau roman vegl franzos, lavur sesviluppada en connex cun ses studis e versiuns de poesia provenzala.

En in decenni, tgei quantum, e tgei qualitat de lavurs litteraras! – Mo cun quei buc avunda. 1897, egl Ischi I, gia sias empremas poesias originalas che fan honor al giuven poet.

Ellas Annalas 21, 1906, arriva ina liunga retscha de sias meglieras poesias; 1910 *La buola ded alp* e cumpognas, en Ischi 12; 1911 *La lavur cumina* ed autras en Ischi 13. *L'alp devastada* compara all'entschatta d'ina nova retscha egl Ischi 14, 1912. Il medem onn: *La poesia de Giachen Caspar Muoth*, siu grond amitg e meister, lavur carschida ord in referat de commemoraziun a Breil en favur de Muoth. Ina fotografia muossa il referent *Flurin Camathias* 1908 sil lautget della casa paterna de Muoth a Breil. Ina semeglionta lavur litterara ha Camathias scret 1936 ellas Annalas 50 sur siu aultpreziau mussader ed amitg: Pader Maurus Carnot 1865–1935.

Sper la translaziun en prosa de *Burascas e Bialaura* ha Camathias translatau enzacontas novellas de P. Maurus. Nus numnein *Capricorn ed evla* (Ischi 5, 1901), *Saung grischun* (Ischi 7, 1903; 1904 el Pelegrin, 1945 en Tschespet 25).

La remarca de P. Maurus en Ischi 7, 1903, 282, ei significa: «*Sinceradad ed engrazieivladad obligheschan mei de buca surdar quella semplà historia al pievel romontsch senza numnar quel che ha dau ad ella in schi bi vestgiu romontsch. Igl ei miu anteriur scolar ed adina preziau amitg, plevon Flurin Camathias, il poet dils 'Retoromans' e de 'Walther de Belmont', il spirtus translatur dellas pli bialas poesias dellas naziuns romanas.*»

Sper *Burascas e Bialaura* (1892), astgein nus remarcar era la translaziun de: *Las ovas della misericordia*, novella de W. H. Riehl, 1900, che Decurtins numna en si'introducziun: «Sper in drama original... compara la traducziun d'ina dellas pli remarquablas novellas de Riehl, in toc historia della cultura en fuorma d'in roman.» – Nus astgein allegar questa novella ton pli che Wilhelm Heinrich Riehl (1823–1897) ei staus a Minca in dils principals professers de Giachen Caspar Muoth, historiograf, folclorist, musicolog, um digl art, novellist etc. Sias 150 novellas ein comparidas en 7 volums: in excuors tras la cultura de 1000 onns, dal 9. al 19. tschentaner. L'excellenta novella: *Las ovas della misericordia* (Die Werke der Barmherzigkeit) ei concepida da duas novellas comparidas en gasettas: *Il fravi e sia spusa* e *Il profet dil vitg*.

Nus lein denton buca perseguitar vinavon sia ovra translatorica. Quella categoria de lavur litterara seconcluda senza ditgar il lev appel de P. M. Carnot de taccar lavurs el senn dellas traducziuns: *Saung grischun* e *Capricorn ed evla*. Sia lavur de translaziun cumpeglia mo si'emprema epoca litterara. Suentar seconcentrescha el alla producziun originala.

Egl emprem decenni de nies tschentaner s'emplunan sias ovas. Quei ei buca daventau senza onns preparatoris che tonschan viagiu els dis de student; 1895 secasa Camathias a Breil sco plevon. La bial'altana cul Flem spimont, ils Cuolms de Breil, las preziusas baselgias e capluttas, ils Cavistrai, il Plaun e Grep de Plaids, dattan ad el nova pussonza expressiva ed artistica, nova animaziun, ensemen cun ina populaziun ruha, mo aviarta per la Musa, pievel intelligent, da veglia tradiziun e de famiglias che han fatg historia sil plattiu dellas scheinas, e vitg impurtont sin bucca alla Val Frisal, spassegiadas viers Vuorz

sin treis vias differentas, sur Migliè, Flanz e per via pli cuma-deivla, dapertut fanals e signals en fuorma de tuors e ruinas plein historia e tradiziun, la vesta vi sin l'alzada marvegliusa de Sursaissa, vesta vasta dalla val siado e giuado tocca sum e tocca dem, e la Lumnezia davos ils rempars dil Mundaun, Crap, Sezner e Titschal. Da cheu anora era bi luvrar, la stad emplenida da veta e natira, per temps en interessants discuors cun Giachen Caspar Muoth, igl unviern cadenaus vid baselgia e stiva en oraziuns e cul scriver.

En quei temps croda sper tut gl'auter, Camathias sesents a Breil, in'immensa lavur che ha segiramein buca isau biars tschurvials, ni en scola ni utro: las translaziuns de poesias d'au-tras naziuns europeicas, *Rosas ord orts jasters*. Quella lavur se-concentrescha sils onns denter la comparida de *Ils Retoromans*, 1900, e quella de *Walther de Belmont* 1904. Ils Ischis 5, 6, 7 dattan albiert a questa lavur d'in um els trenta. Igl ei aunc oz in legn, pertgei questa lavur ei vegnida fatga cun tonta hanadadad. Eran aspects cheu ch'il pievel legi las versiuns? Ils perderts? Ni ei quei stau in marveglius exercezi pil poet de s'isar linguisticamein culs lungatgs neolatins, de bandunar definitivamein l'influenza tudestga? In gudiment e regl idealistic personal, ni Decurtins culla scuetta?

Decurtins ha giu dau siu cuort pareri en caussa cun caschun dell'emprema seria, en Ischi 5, versiuns da lungatgs slavs, e numna ella «*ina reha collecziun*», enten la quala la cultura occidentala hagi tratg profunds zuolcs. Ils dus exempels che nus dein pli tard laian percorscher l'originalitad de questas poesias, mo era lur romanticitad. Ei setracta de 17 versiuns cun tematica dil tuttafatg romantica: la notg, agl uaul, la plievgia de primavera, las steilas etc.

La secunda seria: *Rosas ord orts jasters*, ei dedicata als poets ed alla naziun catalana, tiara constrenschida en ses dretgs nazionals e de lungatg, buca pér ussa. Camathias, versau um della plema e dils lungatgs, che scriveva e tschintschava era perfetg franzos, veva negins fastedis de derscher il suc geniun dalla cuppa fina neolatina vi el fitguir della viarva retoromontscha. Cheu ha el saviu ir la via directa, saveva seschar sil text original neolatin. Las schotg poesias, cun per part cants voluminus,

vegnan introducidas da Decurtins: *La litteratura neocatalana* che numna ina partida dils pli impurtonts poets della cuntrada. El preferscha denton pli che teorias las versiuns de Camathias: «...ton pli ch'il poet de Breil ha capiu de schar plidar la *Musa catalana en schubra viarva romontscha*. »

Era la tiarza part de sias «*Rosas*» cun 58 paginas versificaziuns, 34 numers de poesias, representa ina lavur versatorica enorma. Era per la poesia neoprovenzala dat Decurtins in entruidament, serestrenschend a *J. Roumanille*, a *Frédéric Mistral*, en connex cun sia capolavur Mirèio, e *Theodor Aubanel!* Per concluder definitivamein culla lavur de translaziuns ord orts jasters publichescha Camathias 1907, egl Ischi 9, aunc 35 poesias portughesas e brasilianas. Cun quella fatga ei in grond e grev capetel de sias lavurs definitivamein alla fin. Concludend la retscha de poesias portughesas fa Camathias la remarca: «*Jeu engraziel en quest liug a signur professor dr. Decurtins ch'el ha procurau a mi avon dus onns ils originals de questas poesias portughesas.*» – Ei sa esser probabel che Decurtins ha procurau era ils cudischs necessaris per las treis gruppas precedentas de poesias jastras.

Camathias ei in um de talent, della lavur rigurusa! Mo a messas fa el nuot. Nus vein allegau sia forza d'observar. Il migeivel um veva in egl d'in falcun, observava bein senza che zatgi s'encurscheva. Quiets odado, dadens ton pli vivs e movibels. Da sias poesias, dallas descripziuns, dallas professiuns e dils mistregns, savein nus de sia tipica forza visuala, cungida dal num, dalla sonorità, che sustegn la memoria, ina nova sensaziun, applicond novs terms cun niev tun. En sia emprema ediziun: *La flur de Ramosch*, vev'el cun tutta raschun applicau il plaid sonor, poetic e niev: *agricolan* per tetel de siu secund capetel, silsuenter vegnius convertius dalla fuorma *pur*. *Hortulan* han ins acceptau en nies lungatg senz'auter. Era contadin tuna bein, mo quel piteva dil tef talian, de migiur d'in contadi. Nus vegnin a veser pli tard che Camathias ei in um foppian, in de Lags, era sche Decurtins dat ad el il tetel de «*poet de Breil*». Mo era quei ha siu senn, demai scaffiu a Breil bein in grond ton de si'ovra litterara; da Andiast anora ha el concepìu sia davos'ovra pli gronda, il Drama festiv per Trun, 1924. En quei

mument tucc'ei de sedumandar sin tgei podium linguistic che Camathias ei de tschentar, buca en sia tschontscha de mintga di, mobein el lungatg scret, en sia prosa, en sia versificaziun. La formaziun a Mustér, las lecturas de cudischs, gasettas meinan in e scadin dils scribents catolics della Surselva enviers il lungatg pli u meins della Cadi. Era Muoth cun sias *Normas*, schegie sut pressiun, ha buca saviu far auter. Breil penda linguisticamein cun ina comba giu ella Foppa! Dipendenza po esser pauc dada per in scribent della Foppa. El scriva ed empren denton en scola sco quei ch'ils cudischs e scolasts muossan. En general acceptan ils poets e scribents della Foppa quella via. Nus anflein ellas empremas ediziuns dellas ovras de Flurin Camathias pli bia expressiuns della Foppa sco: *perder, arbagas, pesc* etc., mo buca tgunsch fuormas extremas sco *jeu as-chel, cursera* etc. Dasperas drova igl autur *suppia, fenestra, bien di, detg*. D'ina vart statt'ins mal ded ir cun foppissem, da l'otra stat il giavisch d'ulivada en voga. En talas fatalitads secavestra mintga editur. *'Il prau de leurs'* vess'ins bugen schau, demai num ligiaus cul liug, da l'otra vart ein las poesias fatgas per la generalitad, per tuts il Romontschs. La finala resta il plaid il pli caracteristic per Lags: il *pesc*, che perfin Muoth ha conservau en sia poesia: *Il Pesc*, l'arma dils Libers de Lags, poesia restampada en Ischi 21 digl onn giubilar: *V. Centenari della Libertad de Lags 1428 tochen 1928*, text mess en musica dagl enconuschent componist friburghes Abbé J. Bovet.

Nus vein gia fatg attents sill'attaschadad de Flurin Camathias a plaids cudizzonts, a caussas interessantas, allas qualas el dat peisa, descrivend castials e sias parts, mistregns, persunas eligidas etc.

In'otra caratteristica de siu dun e sia tendenza artistica ei d'arar caminond, profund sut igl agen pass e sbargat. Nua ch'el passa e descriva restan fastitgs. Il lectur d'interess acut, legna senza breigia nua che nies poet va ed ei staus, tgei spassegiadas ch'el ha fatg, tgei visetas a loghens ad el da pign ensi schi cars, ch'el frequenta cun ardiment e desidereri tochen paucas jamnas avon sia mort.

Siu vitg natal de Lags resta per Camathias il center de sia existenza poetica, cunzun per sia poesia. Senza siu vitg nativ stin-

schess sia aveina. La gronda idea dils *Libers de Lags sur igl uaul grond*, foresta culla cupla alzada ora sc'igl artg dil tschiel enten serrar notg, ha occupau *Flurin Camathias* en medema moda sco siu grond amitg *Pieder Tuor*. Il vitg sper il laghet, il *Lag grond*, el fiep migeivel d'in'oasa climatica, cavigliaus sco gl'entir vitg e contuorn interessant, sigl ur digl immens sbuau prehistoric dil Crap de Flem e Segnes, ils lags aviarts e zuppai, ch'han dau al vitg siu bi num, cun lur pescs, il sigil e l'arma!

L'ovra de *Camathias* tut buglia de reminiscenzas localas, ell'episoda dil *Prau de Leurs*, ella miracla dil *Crap Fraissen*, ella *Caplutta de s. Bistgaun* ella reminiscenza della muria; *Saissafratga* sut il casti, *Salums* ella praula: *Il feagl digl uors*, ed en quella dils *dus amitgs* stattan il *Lag la Cauma* ed il sbier dil casti de Belmont el center. *Camathias* entra ella casa paterna, en curtgin, teidla surprius il cant digl utschi, la fluriziun dil tscherscher, admira cuolms e vals, pren il Rein per grond'olma viventa e rimnader activ de tut las plievias e malauras, il bab dellas auas spuretgas alpinas.

E sper quella migeivladad l'immensa sfunsada della *Val de Mulin*. Sch'il viandont sepiarda els labirints de lags e crests, urs e cavorgias, e seconfrunta vil Tuleu culla cavorgia della Val Mulin, vegnan las snavurs. La val vala per ina dellas pli ruhas fueinas d'erosiun. – Pia, sper tonta migeivladad: criudadads. Quei fa la veta interessanta! E nies poet ha saviu far diever interessant de sia grondiusa cuntrada. Beinduras para el d'esser serraus vi encunter la spunda cun siu vitg, schurmegiaus immensamein dall'aura-sut entras la mar de pégnis digl *Uaul grond*. Il vitg ei isolaus, persuls, la *Mutta de Falera* cun siu capetsch stgir-verd, che zuppa scazis millenars sut sias ragischs, zuppa da tschella vart il vischinadi schi datier de Falera; il Crest e Staderas siaran viers Flem; Sagogn el zuppau sut gl'uaul. Mo era il grond Rein sfunsa e cula en persuladad. E tuttina existan las triangulaziuns de vitgs e crest e muntognas. Ella muntogna ston ins ir per engartar las bellezias, gudignar las surpresas. Quei saveva *Camathias*, el senteva ils misteris della natira, la fladada romantica.

Flurin Camathias va denton in pass pli lunsch. Da *Staderas* cunzun, dal *Tuleu* pli entagliadamein, da mintg'otra posiziun ei il maiestus *Mundaun* en vesta, il pli carezau e pli numnau

cuolm en sias poesias ed en ses dramas, igl ei il *Parnass sursilvan*, el sa che las canzuns: *A Trun sut igl ischi* e *Quei ei miu grep* ein naschidas entuorn 1864 sillas ladas spatlas dil Mundaun. Sia *Levada dil suleagl* fuss buca stada pusseivla senza quei marveglius cuolm che semuossa als de Cuera, sco als de Trin e Flem, Lags e Falera, mo da negliu en quella immediatad sco da Staderas, cumpignaus grondiusamein da ses Paladins, dal Pez ault cul Regina, dal Terri, Signina e sia cadeina, tut cuolms, che Camathias ha admirau e numnau senza fin. Camathias ha perfin scret la poesia dil vitg per quels de Falera: «*Sper ina mutta surcarschida cun pégnis e larischs stat miu vitg / L'entira val cun ina frida survesel jeu giud quei bi spitg!*» Il poet ei universals, sto saver sepatertgar en mintga situaziun. El ei avertider ed admonider de siu pievel, lunsch entuorn.

Cun las *Historias dil Munt s. Gieri* aulza Camathias in vel misterius, lai cumparer novs loghens, castials, vias e sendas. Ina nova vesta, in niev accent dal Casti sper Vuorz e Rueun, lai ver la fuortga sil *Crest la fuortga*, las sfunsadas tochen giu sigl iral dil Schmuier. Nus seregurdein dils vitgs cun las veglias tuors de Siat e d'Andiast, ei va pli lunsch, encunter Pigniu, l'alp Ranasca ed il Veptga.

Nus vesein co nies poet petga statgnas e fermes pals e tiarms els loghens. Quels sto el haver per semover e per schar moventar. Ils Retoromans sesclareschan cun novs loghens, cul cuvel de s. Glieci, Termin, Scalera, las tuors ed ils rempars, il maieustus Calanda. Ella praula, che cuschenta schiglioc ils nums dils loghens, vegnan fixai da nies sribent. Culla cantada de s. Flurin arriv'el vil Tirol, mo surtut a *Ramosch*, nua ch'il poet Camathias ei serendus pliras gadas aposta per esser segirs della cuntrada. Per quei numn'el, descrivend, il *nurser* ed igl *agricolan* cun exactadad, era parts dil vitg, loghens dil pur e pastur sin lur turs e lavurs.

El drama *Walther de Belmont* vegn il center della Foppa en tura, Glion en flommas, Fidaz cul casti en prighel, la Lumnezia cun Vella, schlatteinas noblas numnadas en scenas, Porclas, il *Mundaun* adina puspei, quella gada en armatura. *Breil* resta buca senza fastitgs cullas Statutas novas, Trun culla *Cuort Ligia Grischa* e sia historia che radiescha sin tuttats varts.

Camathias ei beinduras, buca savens, serendius egl jester. Era cun quellas caschuns, a *Paris*, sil viadi en *Tiarasontga* ei sia Musa buca stada lischenta, anzi ha prestau e fixau de sia megliera poesia.

Camathias ei denton igl observader dellas caussas pintgas, intimas. Contas gadas en sia poesia serepetan plaids sco *cuolm e prada, uauls ed alps, muntaneras e pasturs*. Preferenza per ina partida plontas de gronda carschientscha: Il *pégn, il larisch e fraissen, tscherscher* ed auters; cunzun ils robusts ein per el figuras de resistenza e rempars e schurmetgs. Ils utschals, il plaid *cant, cantadur* vulan buca pigliar fin en sia versificaziun, la tiba, las flurs alpinas, savens tut zugliau e cavistrau en tradiiziuns, superstiziuns ed ella praula.

Ils Provenzals ed ils Catalans numnan *glisch* e *sulegl*, mo quella steppadad fuostga mediterrana stunclenta. Per *Camathias* dat ei negin'otra expressiun pli gloriosa ch'il *sulegl, la glisch* che resplenda, il *sulegl tedlaus*, la tarlischur, mo era l'umbriva ei cheu, las malauras, denton elements senza malart, plitost per levgera e confiert. L'umbriva egl uaul, las auas ed auras refrestgentontas. Il *sulegl* schendra veta e *glisch*. Senza quella negina speronza. Senza Diu negin *sulegl*:

*Jeu sun de casa en vischnaunca,
miu vitg patern ei cars a mi,
jeu enconuschel spitg e plaunca,
el clar sulegl tut para bi!*

Aspects della poesia de *Flurin Camathias*, nuot auter. Il studi de sia ovra meina nus nua ch'el ei staus. Dapertut ha el tratg zuolcs. De fastisar quels fuss il pensum de nossa generaziun. *Camathias* ha giu biars amitgs en tiara nossa ed egl jester, en sias treis pleivs, sco era en siu vitg nativ. Mo era senza avis directs lai sia ovra percorscher siu patratg, siu temperament de scribent, sias qualitats. Ins vegn buca a saver snegar siu dun profetic. Patratgs exprimi sur de libertad, religiun e patria, sur della giuventetgna e sur nossa cultura, patratgs che han aunc oz cumpleina valur. Sia buontad e comporteivladad en tuttas damondas della veta han cunzun oz ault criedi!

Tgei che *Flurin Camathias* schess oz, suenter 25 onns de turbulents svilups, san ins eruir ord sia ovra, cunzun da sias lavurs e tractats critics: «*Mo hages senn pil progress, per ils contacts culs jasters, mo mei ora el mund, empredei tudestg, schei s'incantar dalla tecnica. Quei ei tut grondius. Emblidei denton buc d'haver mesira. Igl jester astga buca supprimer igl indigen! Il lungatg tudestg astga pér lu vegnir isaus da ruden cura che la pintga enfiarla romontscha ei s'enfirmida en siu lungatg della mumma. Schei vegnir il niev, mirei denton de zavrar ils tschancs dallas nuorsas. Teni ferm cun nossa cultura, cun nies patertgar, fagei progress ellas vertids, teni car vies sulom: naven ch'el ei na tuorna pli! Respectei cun adatg vossa casa e cuort, vossa muntogna, ils glatschers cun lur fontaunas sereneas. En cuminonza tut che stat ferm, en divisiun va tut scussiun! Ils rempars ston tener a mistregn nus, dar schurmetg alla famiglia, alla baselgia, alla giuventetgna, a vegls e carschi, malsauns e munglus. Mo paupra sch'ils rempars vegnan negligi dal human, spostai dals spërts malmunds, lu daventa vera la smanatscha exprimida da Gian Fontana ella poesia *Il crap de Flem*:*

*Mo vul igl jester secasar
cun modas novas, nova tschontscha,
il paster miert entscheiv'a tibar
osum il grep, che quel ballontscha
e croda sin ils malfideivels.*

Mo aunc pli grondius s'exprima il patratg ella poesia da Flurin Camathias en: *Il Crap Fraissen*, enten la quala ils prighels smanatschonts dils spërts malmunds vegnan impedi dalla vusch e dil zenn de *Sogn Othmèr*, patrun baselgia de Lags:

*Tempiasta arriva, carschius ei gl'ual,
il lag gia sesaulza, survarg'il canal,
ils spërts malvugli uss vulvend il crap grond
muentan el giu dal cuolmatsch smanatschont.
Gia strembl'il vegl fraissen spel lag en il plaun
e vul buca schar al torrent il surmaun:*

*cheu aulza la vusch sogn Othmèr, il pussent;
il zenn giud clutger a schliats spérts fa sterment,
il crap ramplunont vegn fermaus sin ils Runs:
vargaus ei il prighel e salvs ein ils buns!*

***

Scalem per scalem vegn oz il territori de nies giubilar scu-
vretgs ed aviarts, che dat albiert e confiert, levgiament, movi-
ment e ruaus a tgi ch'enquera la gronda natira, la gronda le-
vada dil sulegl!

Novas perspectivas ein s'aviartas, d'alteziass tier alteziass se-
salidan ils spitgs dil Crap s. Gion, dil Crap Masegn e dil gla-
tscher perpeten dil Vorab vi sil Parnass, il Mundaun, e ses Pa-
ladins. Da quella nova mira, va danovamein en vigur il secund
tschentaner de regurdientscha per nies grond giubilar, poet e
scribent, critic e vigilader de nies lungatg, de nos beins cultu-
rals, de nossa religiun!

Sur Camathias ha luvrau in'entira veta per nies lungatg e siu
manteniment. El ha buca vuliu, mo ei tuttina daventaus exem-
pel per nus. Per il di de siu tschienavel onn de naschientscha
savein nus cun nuot auter esser pli engrazieivels ad el che cun
studegiar si'ovra, siu patratg, imitond siu exempel, suandond
sia clara egliada sclarenta!

***

Sco gia exprimiu all'entschatta de noss'introducziun, ei gl'in-
tent principal de quest cudisch festiv staus de presentar in ton
dell'ovra de nies giubilar. Suenter 50 onns distanza sescla-
reschan novs contacts. Ils exempels purschi san dar in'idea
nova de siu operar. D'engraziar per sustegn ed agid continuau
duron la redacziun de quest cudisch descha a mia dunna Lelja
Maissen. Per ils maletgs dellas *Historias dil Munt s. Gieri* pu-
blicadas en «Ovras», vein nus d'engraziar a *Toja Isenring*, Sta-
deras.

Il Pesc

l'arma dils Libers de Laax

*Sil plaun de Saissafratga
Vegn oz teniu cumin;
La tscharna prest ei fatga
Cun vusch de finadin.
A Pieder de Pultengia
Concedan quels de Laax
De far cun fier e lengia
La pesca sin lur lags.*

*Entras la Ligia grischa
Fundada sut gl'ischi
Il pesc de Laax tarlisch
En l'arma pli e pli.
La libertad artada
Dal pesc en siu ual
Ei ussa propagada
Atras l'entira val.*

Poesia da G. C. Muoth

Flurin Camathias dramaturg, cantadur e translatur

Sper il relasch poetic da Flurin Camathias astg'ins buca emblidar ses sforzs immediats e directs en favur dil manteniment dil lungatg e della cultura romontscha. En nies cass pli restrenschiu patertgein nus gest uss, 1995, a siu drama *Walther de Belmont*, 1904, che glorifichescha la victoria belmontica encunter ils agressurs, ils conts de *Werdenberg-Sargans* ed ils *de Montfort*, 1352. Uiara e battagliais neu dal Casti de Fidaz e Flem, l'arsentada totala de Glion cun ses casaments en lenn, la resistenza a Porclas cun las bravuras dellas Valerusas Lumnezianas, la terrada digl agressur sut las Pezzettas dil Mundeun.

La victoria belmontica, reussida cun agid dil pievel della tiara e ses menaders, ei stada de treidubla impurtonza: Forzas reunidas dattan possa, cheutras confidanza carschenta ch'augmenta cunvegnientschas vicendeivlas. Quella tempra d'unitad seculminescha 1395, avon 600 onns, enviers l'emprema e decisiva Fundaziun della *Ligia Grischa a Glion* – 29 onns avon la confirmaziun definitiva, festiva ed engirada sut igl Ischi a Trun, 1424.

In passus el drama Walther de Belmont paleisa la devisa dils conts victorius e dil pievel suenter la battaglia:

Lumerins:

Signurs e purs! Il di ei glorius! El muossa il success della concordia. Il pievel drova buns e ferm menaders. Ed ils menaders ston haver il pievel.

Walther de Belmont:

Tut nossa forza schai el pievel sez – Tenin nus ferm cun el, sche tegn el nus.

Sper Walther de Belmont fuva Sur Camathias staus incaricaus de scriver il *Giug Festiv* per las festivitads della Fundaziun della Ligia Grischa a Trun 1924. Giachen Michel Nay, predestinaus per quella lavur, miera gia 1920. La proposta gia scretta da P. Maurus Carnot vegn giudicada dals prominents per memia lirica.

Buca meins rimbomb, schegie en in auter senn, ha la tiarza emprova dramatica giu, *Las statutas novas*, Annalas 29, 1913. Quella riscusa dramatisaziun de fatgs recents politics de vischnaunca han era caschunau malengasis.

Autras lavurs litteraras da Flurin Camathias van en pliras direcziuns. De ses interess e studis continuai, teologics e filosofics, gnanc de discuorer!

In'impurtonta fracziun de sias occupaziuns idealisticas ei la *canzun*, il *cant*, dependents dil plaid poetic. Enconuschents per versau poet e translatader, vegn el gia baul tratgs viaden el ravugl dil grond moviment dils chors virils e mischedai naschents. *Hans Erni* relata en *40 onns Surselvas* l'immensa lavur prestada da Camathias sin quei intschess. Dubla fuva sia incumbensa, primo, gidar a romontschar cul plaid romontsch la canzun da derivonza jastra. Sias oreifras adaptaziuns dattan perdetga. Secundo, scaffir poems adattai per la composiziun da jasters e dils dumiasch ch'entscheivan a sefar valer pli e pli. Il moviment cantic ha saviu sesurviv grondamein da siu lungatg melodijs e lingier, per muments era dramatics.

Sper quei capetel cultural-musicist dil cant choril, instituziun era de tempra sociala, emblida el buc de s'occupar da rudien e cargaus d'interess cul *cant scolastic*. Text adattai alla capientscha dils giuvens cantadurs sin fegls ed en sias ediziuns specialas per la scola, dattan perdetga de sia stenta, d'in sentir giuvenil. Mo era la *canzun populara*, la tradizionala, emblida Sur Camathias buc. Sper il grond catsch naschent della canzun en 4 vuschs veva la canzunetta dil pievel ina greva posiziun. Schegie che Camathias era cumpigliaus activamein culs novs impuls, s'engascha el per quei bein cultural curdaus bravamein en emblidanza.

Gia en giuvens onns veva nies poet giu caschun de s'infirmir egl art dil translatar. All'entschatta daventa quei dil tuttafatg independent da intents musicals, translatonnd ovras ord lungatgs jasters, neolatins, slavs e dal tudestg. Sco Romontsch senteva el surtut en stretga fratellanza culs lungatgs minorits, il provenzal, il catalan, encurend era leu fastitgs de tempra romantica. Quella stentusa lavur translatoria da lungatgs per part lunsch naven dagl ordinari, serevela denton per de pli che mo in sempel exercezi poetic. En quei sectur linguistic fuva *Caspar Decurtins* staus per el ina ferma petga.

La Merlotscha

1905 edescha Camathias cun ses 34 onns *la Merlotscha pintga*, e quei tut sin agen quen e cuost e cun atgna resca de vendita. Quei schit cudischet ei vegnius retscharts ed applicaus stediamein ellas scolas renan-romontschas. Per reussir veva Camathias stuiu daventar per in mument tactics, demai la Regenza grischuna haveva refusau de surprendre l'ediziun. Per contonscher interess general egl entir intschess renan, banduna el l'emprema idea dil tetel *Il Mundeun* e pren il num pli general *La Merlotscha*, in utschi che conta schi bein e schi daper tut. Secapescha ch'el damonda la Regenza per la lubientscha de diffusiun.

Sur Flurin Camathias enconuscheva las veglias ediziuns de cant per scolas dil 19avel tschentaner, e sapients ch'ei deva negin sefugir d'emprests, cunzun buc da vart tudestga. Co lev'ins

far auter? Nuotatonmeins regeva tier el grond interess per la vart populara. In pulit tschuppel canzuns emprest'el dalla Crestomazia III, comparida enzacons onns avon, 1902, eligend tallas della Consolaziun ed era profanas. – Co Flurin Camathias ei vegnius a frida de rabigliar ensemen siu material de 154 numers sin 150 paginas, valess la peina d'in studi aparti.

In cass per sesez

Nus essan tentai de rasar o cheu cuortamein in cass co melodias e texts vegnan tarschinai tras ils temps e fan lur termagls in cun l'auter en lur svilups. Duas vias vegnan consideradas, che san mover e realisar transformaziuns. La *veglia via* ei quella della tradiziun che lai sesviluppar andaments en moda naturala entras ils purtaders de lungatg e cultura, da generaziuns a generaziuns. Ei dat denton tgunsch disturbis, e gliez ei la *secunda via* d'influenzas che vegnan dadoneu, che sforzan magari il giug cun empaladas anetgas. Singuls umens, magari scolai e savens beinpatertgonts, prendan material, buca senz'auter bein integrabels, per part da provenienza jastra e bettan quel viaden ella cuorsa tradizionala. Els fan quei, perschuadi de stuer far enzatgei decisiv, positiv per buca schar ir il fil cultural aunc en tura a piarder dil tut, ni forsa sin vias puleinas. Quels umens ein gie della medema era, digl ambient, e vulan alzar lur vusch en favur d'ina nova purschida. Ed il pievel accepta, demai forsa buca pli fermes e segirs avunda dall'atgna tradiziun. Quei ein ils *compiladers*. Els sereghegian en quels muments e quei dapi tschentaners. Ed els vegnan adina puspei a sereghigliar! En tuts cass: Igl ei semper il carstgaun, il singul individi che lai nescher, lai tschessar e svanir quei che para d'esser danvonz. La massa ei buca d'emblidar!

Camathias proceda cun sia *Merlotscha* tenor sias atgnas ideas, mo sa ca fugir e siglir ord l'atgna pial. El ei denton in um independent, della veglia tradiziun, intelligents e sesprova de dar vinvon tradiziun, beinsavend che quels che dueigien acceptar sia moda, ein per part gia degenerai. Sut tutta melodia, che passa senza grevs sbargats sur ils confins, ha el siu *car e solid plaid romontsch!* E quei dat a mintga canzun ferma noda-casa.

Sper bunas versiuns d'enconuschentas canzuns patrioticas svizras pren el, sper rauba prida per indigena, material da nua ch'el sa e po, melodias jastras, enconuschentas e meins enconuschentas. Ei drova in bien senn per far la buna tscherna ord il migliac rimnau. Novs plaids vegnan sutvi, e cun tgei habilitad! Plaids originals che han de far fetg savens pauc ni nuot culs texts originars.

Agl utschi

Lein prender la *Merlotscha* de 1905, d'avon 90 onns, per il cavez e sfegliar pagina per pagina tochen 55, numer 69. Leu entupein nus la semplia canzun *Agl utschi* culs plaids digl emprem cuors: *O co ti contas bein, seglias carinamein sin nies tscherscher fluriu, en bi vestgiu. Aud'jeu tiu cant sonor selegra tut miu cor; conta, ti bi utschi, leu sil tschupi!* – Co quels plaids pon tschaffar il lectur, ensemen cul miedi incantar igl auditor, ei caussa de mintgin. Ella contribuziun 15 che suonda en quei cudisch, revegn in auter, valent poet e sribent, agl utschi che conta sin *Igl emprem tscherscher dil vitg*, raquintaziun da *Sur Gion Battista Sialm*. Per exemplificar da rudien la tematica, schein nus suandar cheu sut text e melodia della *Merlotscha*.

Sche ina canzun populara ei veramein populara pèr cu il *text* ha sia *melodia*, stuess ei caztgar d'intercurir igl origin de quella amusanta beinfatga melodia, de saver tgi che ha fatg ils plaids, tgi arranschau zatgei, tgi sfalsificau etc. En agid vegn cheu, cun far in sbargat anavos els temps d'avon 75 onns sco scolar alla Scola cantonala. Ellas ordvart bialas uras de cant solistic dal famus magister prof. *Wilhelm Steiner* ell'aula gronda dil vegl Convict, vegnevan denter canzuns classicas e romanticas era *canzuns popularas* cantadas. Ed in bi gi fuva ina canzun populara resonada che veva incantau ils seminarists. Ton sco la memoria po tonscher seclamavan ils plaids: *Ach, wie ist's möglich dann, dass ich dich lassen kann. Hab' dich von Herzen lieb, das glaube mir* etc. E la melodia, aunc presenta en sia structura ei vegnida endamen, persecitond quella della *Merlotscha: Agl utschi*.

69. Agl utschì.

Andante.

Mel. popul.

1. O co ti con - tas bein, Se - glias ca-
2. Gie, quei ei in pli - scher, En nies cur-
3. O can - ta - dur stu - pent, Con - ta plein

1. ri - na - mein Sin nies tscharscher fluriu En bi vestgiu.
2. tin de ver, Co ti fas tes termagls En flurs e cagls!
3. le - ger - ment Al bun - ta - dei - vel Diu, Ch'ha tei scaf - fiu.

1. Aud' jeu tiu cant so - nor, Se - le - gra tut miu cor:
2. Stai, can - ta - dur, cun mei; Jeu ve - gnel o tier tei:
3. En - se - men lein lu - dar Nies - se - gner cun can - tar,

- 1.-3. Con - ta, ti bi u - tschi, Leu sil tschup - pi!

La canzun en treis vuschs ella Merlotscha, 55, nr. 60.

Danunder che Sur Camathias ha priu la canzun en duas vuschs ei per il mument nunenconuschent, mo savess levamein vegnir eruiu. Fetg probabel cun in text tudestg. Ell'introducziun della Merlotscha stat ei scret en ina remarca che tuts ils texts sut canzuns senza num, seigien vegni fatgs da Flurin Camathias. Pia era quel digl utschi. Ei secapescha che ina melodia de quella qualidad ei zacu, el decuors de forsa 2 tschenteners, vegnida publicada adina puspei. Denton, era cun encurir anfl'ins beinduras nuot.

Sfegliond ella cruna d'ediziuns della canzun populara, vegn tuttenina neuado in gries cudisch cun cuviartas enferradas de varga 800 paginas che dat alla pagina 316 la canzun cun text tudestg e cun exact la melodia della Merlotscha. Il cudisch cul tetel *Deutsches Kommersbuch*, probabel d'entuorn 1900, ediziun Herder, Freiburg, deriva d'in'Uniun de students de Friburg d'entuorn 1920. La canzun stat sut la gruppaziun *Liebeslieder!*

Quei fuss in ton della historia de quella canzun che Sur Flurin Camathias ha publicau cun agen text romontsch 1905 en sia Merlotscha. Ins sa far stem che omisduas versiuns de canzuns ein dadas en B-dur e che la composiziun variescha en negins detagls. Ils texts ein pli fermamein sutaposts a variantas, sa esser d'in auter lungatg.

Per haver ina megliera survesta ed era per dar il text tudestg d'ina canzun d'amur de cuntegn senza macla, schein nus suandar la canzun, dada per students en *Deutsches Kommersbuch*, en ina vusch.

Sut il tetel de questa canzun *Ach, wie wär's möglich dann*, stat scret: *Nach Fridr. Wilhm. Kücken 1827*. – Ina remarca alla fin della canzun lai denton percorscher che la canzun fuva enconuschenta gia 1812 entras in drama da *Wilhelmine v. Chezy 1812*: in dem Schauspiel *Eginhart und Emma*, nach einem Volkslied (Mit einigen volkstümlichen Abweichungen vom Original). Ins vesa da quei exempel con complicada che las retschercas d'origins de canzuns popularas san esser! Mintga canzun era la populara, ha siu autur, siu scaffider. Da nuot vegn nuot! Mo darar e sut condiziuns specialas neschan vers, remas e cuors da cuminonza, – en viva cuminonza tradizionala.

En loghens dellas tiaras digl ost, restadas fermas ed unidas de tradiziun, dat ei gruppas, communitads che improviseschan da cuminonza, texts e miedis enina. Igl andament musical ei denton zaco prestructuraus ellas testas dils inventaders partent il ritmus. Igl ei scatlisau en gronda fuorma. Il cuntegn dils texts ein maletgs recents, actuals, criticas ironicas, magari de fleivleziass digl agen pievel, dils politichers, della societad, umens e femnas etc. Talas improvisaziuns de gruppas pli restrenschidas enamiez in grond auditori vein nus beinduras udiu silas inslas della Dalmazia.

Ach, wie wär's möglich dann.

Mäßig. Nach Friedr. Wilh. Kücken, 1827. (1810—1882.)

1. Ach, wie wär's mög-lich dann, daß ich dich las-sen kann!
 Hab' dich von Her-zen lieb, das glau-be mir!
 Du hast die See-le mein so ganz ge-nom-men ein,
 daß ich kein' and-re lieb' als dich al-lein.

2. Blau blüht ein Blümelein, das heißt Vergiftnichtmein, dies Blümlein leg ans Herz und denk an mich! Stirbt Blüt' und Hoffnung gleich, wir sind an Liebe reich, denn die stirbt nicht bei mir, das glaube mir!

3. Wär' ich ein Vögelein, wollt' ich bald bei dir sein, scheut' Falk und Habicht nicht, flög' schnell zu dir. Schöff' mich ein Jäger tot, fiel' ich in deinen Schoß; säh'st du mich traurig an, gern stirb' ich dann.

Melodia alla p. 316 el Deutsches Kammersbuch

